

## KUR'ÂN-I KERÎM'DE YER ALAN فَعُولٌ VE فَعِيلٌ KALIPLARI

Mustafa ÖNCÜ\*

### ÖZ

Arapçada çok sık kullanılan kalıplardan iki tanesi فَعُولٌ ve فَعِيلٌ kalıplarıdır. Bunlar sıfat-ı müşebbehe, mübalağa sigası, çoğul, mastar, ism-i fail ve ism-i mef'ûl anlamında kullanılırlar. Söz konusu kalıpların oldukça geniş bir kullanım alanı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de neredeyse her sûrede geçen bu kalıplar bu anlamların hepsinde de kullanılmıştır. Bu makalemizde Arapçada bulunan bu kalıpların yapıları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bunların Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları üzerinde durulmuştur. Yeri geldikçe bazı Türkçe meallerin bu tür kelimelere verdikleri anlamlar karşılaştırılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Arapça, Kur'ân-ı Kerîm فَعُولٌ ve فَعِيلٌ kalıpları.

فَعُولٌ AND فَعِيلٌ MOLDS IN THE HOLY QUR'AN

### ABSTRACT

فَعُولٌ and فَعِيلٌ are two of the molds used very commonly in Arabic. These molds are used to mean similar adjectives as perpetrator, hyperbole mold, plural name, infinitive, name of the perpetrator, and name of the object. The molds mentioned have a wide range of application areas. These molds used almost in all parts of the Quran are used the for all these meanings. In this article after giving brief information about these molds in Arabic, we have focused on the

---

Makale Gönderim Tarihi: 08.03.2015, Kabul Tarihi: 01.04.2015

\* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mistefaoncu63@hotmail.com

structure of them in the Holy Qur'an. Sometimes they have been compared with their Turkish meanings.

**Keywords:** Arabic, Holy Quran, فَعُولٌ and فَعِيلٌ forms/molds.

## GİRİŞ

Bir konu üzerinde çalışırken bazı ihtilaflı konularla karşılaşmak tabiidir. Hele bu konu Arap dili ile ilgili bir konu ise konunun tartışmalı olması kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Arapçada üzerinde durulması gereken önemli konulardan bir tanesi mîzan ve mevzûn ilişkisidir. Buna göre herhangi bir kelime farklı bir kalıba aktarıldığında anlam da değişebilmektedir. Örneğin mufâ'ale babı işteşlik, ortaklık, muteaddilik gibi anlamları sağlarken, ib'âl ve tef'îl babı geçişiz bir kelimeyi geçişli yapmamızı sağlamaktadır. Bu konuyla ilintili olan konulardan bir tanesi Arapçada var olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de de çokça kullanılan فَعُولٌ ve فَعِيلٌ kalıplarıdır. Bu kalıplara aktarılan kelimelerde oldukça geniş yelpazeli bir anlam cümbüşü ile karşılaşmaktadır. Bunlar çok değişik anlamlarda kullanılmaktadır.

Bu iki kalıbın tespiti noktasında dilciler arasında ihtilaflar vardır. Bu bağlamda Arapçadaki ecvef olan هَيْنٌ وَلَيْنٌ وَسَيِّدٌ وَمَيِّتٌ وَأَيِّمٌ وَقَيِّمٌ gibi kelimelerin vezinlerinin ne olduğu ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden en belirgin olanlardan birisine göre bunların vezni فَعِيلٌ diğer bir görüşe göre ise فَعُولٌ veznidir. Bunlardan birinci görüş daha çok Basra dil ekolüne nispet edilirken ikinci görüş Kufe dil ekolü ve el-Ferrâ (ö. 207/822)'ya nispet edilmektedir.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> İbnu'l-Enbârî, el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf, el-Mektebetu'l-asriyye, yy., 2003, II, 656-662; Muhammed Hasan Âli Yasin, Fey'il em Fe'il, Mecelletu mecmei'l-lugati'l-'Arabiyyeti'l-Ürdiniyye, S.,11-12, 1981; Cafer 'Abâbene, Nazretun fî ba'di evzânî's-

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan طَيِّب ، نَّيِّب ، مَيِّت ، سَيِّد ، لَيِّن ، هَيِّن gibi isimlerin kalıplarının ne olduğu da bu bağlamda tartışılmıştır. Biz Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu tür ecvef isimleri de kelimelerin kalıpları ister فَعِيل isterse فَعِيل olarak değerlendirilmiş olsun tespit etmeyi uygun bulduk. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'de bu tür kelimeler çokça yer almaktadır. Burada hepsini ele almak mümkün değildir. Ancak bunlarla ilgili bazı örneklerin üzerinde durulması gerekmektedir.

Arapçada çok sık kullanılan فُعُول ve فَعِيل kalıpları aynı zamanda birer müştak isim olan sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa kalıpları olarak da kullanılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Arapçada isimlerin türetilmiş olup olmaması, türetilmiş ise isim türetme yollarının neler olduğuna değinmek gerekecektir.

Arapçada isimler câmid ve müştak olmak üzere iki kısma ayrılır. Eğer bir isim başka bir kelimedenden türetilmiş ise buna müştak denir. Başka bir kelimedenden türetilmemiş isimlere ise câmid denilmektedir. Arapçada kelime türetme el-iştikâku'l-sağîr, el-iştikâku'l-kebir ve el-iştikâku'l-ekber olmak üzere üç şekilde olmaktadır.

Aslında iştikâk temelde lügat ilminin bir konusudur. Daha sonraki dönemlerde sarf ilmi içerisinde de ele alınmıştır. Arapçada kullanılan ism-i fail ve mübalağa kalıpları, ism-i mef'ul, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, ism-i zaman ve ism-i mekân gibi isimler

iştikak yoluyla belli kalıplar kullanılarak elde edilen isimlerdir.<sup>2</sup> Bunlardan iki tanesi فَعُول ve فَعِيل kalıplarıdır.

### 1. فَعُول ve فَعِيل Kalıplarına Genel Bir Bakış

Arapçada yer alan فَعُول ve فَعِيل kalıplarının kullanımları yadsınamayacak kadar yaygındır. Bu kalıplar جَهول ve عليم örneklerinde olduğu gibi “ism-i fâilin ifade ettiği anlamı daha fazla ifade eden sigalar”<sup>3</sup> anlamına gelen mübalâğa kalıpları olarak kullanılır.<sup>4</sup> Aynı zamanda bunlar سليم ve غيور örneklerinde olduğu gibi “Bir niteliğin, karakterin ve ahlakın bir varlıkta sabit veya uzun süreli bulunduğunu gösteren sıfatlar”<sup>5</sup> anlamına gelen sıfat-ı müşebbehe sigaları olarak da değerlendirilir.<sup>6</sup>

<sup>2</sup> İştikak ile ilgili geniş bilgi için bkz. el-Fîrûzâbâdî, Yakub b. Muhammed, el-Kâmûsu'l-muhît, Mısır, 1986; el-Cevherî, es-Sihâh, Kahire, 1956; ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs, Mısır, 1306, I/591; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin b. Muhammed, Lisânu'l-'Arab, Daru Sâdr, Beyrut, 1990, II/97-98; es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-Nahv, Kahire 1954, I/3; Abdullah Emîn, el-İstikâk, İkinci Baskı, Kahire, Mektebetü'l-hancî, 2000, s. 269.

<sup>3</sup> Kadri, Yıldırım, Sistemik Sarf Bilgisi, Form Ofset, Diyarbakır 2004, s.130.

<sup>4</sup> Mübalağa sigaları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sibeveyhi, el-Kitâb, I/109; el-Muberrid, el-Muktedab, II, 113; el-Muînî Muhammed Saîd, es-Siyeğu'l-ifrâdiyyetu'l-'Arabiyye, Kahire,1981,s.165; el-Hamelâvî, Ahmed b. Muhammed, Şeze'l-arf fi fenni's-Sarf, Kahire, 1965, s.78.

<sup>5</sup>Sibeveyhi, el-Kitâb, I/109, 110,112; III/415, 416, 449,455, 470,473; IV/267,268,313,354,371; Kadri, Yıldırım, a.g.e, s,135.

<sup>6</sup>Sıfat-ı müşebbehe ile ilgili geniş bilgi için bkz. ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, el-Mufassal fi İlmî'l-'Arabiyye, Kahire, I/230; İbn Serrâc, Ebu Bekr Muhammed b. Sehl, el-Uşûl fi'n-Nahv, Matbaatu nu'man, Necefu'l-eşrâf, 1973, I/130; el-İsferâyînî, Tacuddin Muhammed b. Muhammed, Lubâbu'l-'irâb, 1984, s. 480; el-Curcânî, Ebu'l-Hasan, et-Ta'rifât, Daru't-Tunusiyye,1971, s.147; İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Yaîş b. Ali, Şerhu'l-Mufassal, Beyrut, VI/81; İbn Mâlik, Ebu Abdillâh Muhammed Cemâluddin, Teshîlu'l-fevâid ve tekâmîlu'l-mekâsîd, thk., Muhammed Kamil Berekât, Dâru'l-kitab, 1971,s.139; el-Eşmûnî, Nuruddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, Şerhu'l-Eşmûnî 'ale'l-Elfiyyeti İbn Mâlik, thk.,

Bunların yanı sıra bu kalıplar az da olsa mastar olarak kullanılır. Örneğin kabul etmek anlamında kullandığımız قبول ile aşırı sevgi, tutku gibi anlamlara gelen ولوع kelimeleri فعول kalıbında mastar olarak gelirken,<sup>7</sup> at kişnemesi anlamında سهيل ile inkâr anlamında نكير ve göç etmek anlamındaki رحيل kelimeleri فاعل kalıbında mastar olarak kullanılmaktadır.<sup>8</sup>

Mastar olarak kullanılan bu kalıpların en belirgin özellikleri bunların eylem ifade etmeleri, sıfat anlamı taşımamalarıdır.

Arapçada yer alan bu kalıplara Kur'ân-ı Kerîm açısından baktığımızda Kur'ân-ı Kerîm'de bu kalıpların Arapça olmayan yani acem isimler olarak kullanıldıklarına da şahit olabilmekteyiz.

Bunlar bazen tekil bir kelimenin çoğulu olarak da kullanılmaktadır. Bununla ilgili كُـل “kul” kelimesinin çoğulu olarak kullanılan كُـل كُـل kelimesini örnek olarak verebiliriz.

Bu kalıplar ile ilgili verilen temel kullanımların yanı sıra başka kullanımları da vardır. Bunlardan bir diğeri bu kalıpların ism-i fâil ve ism-i mef'ûl anlamında kullanılmalarıdır. Bu kullanım için قَتِيل kelimesinin مَقْتُول anlamında ism-i mef'ûl olarak kullanılması ve رَحِيم kelimesinin رَاحِم anlamında ism-i fâil olarak kullanılması güzel birer örnektir. Bu da Arapçada sık sık görülen olgulardan bir tanesidir.

---

Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, 1955, s. 172; İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâluddîn, Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ, Beyrut,1997,s. 278-279; el-Ezherî, Halid b. Abdillâh, Şerhu't-Tasrîh 'ale'l-Tavdîh, II/80-8.

<sup>7</sup> el-Cevherî, es-Sihah, V,1795; es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, el-Muzhir, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1988, II/77; Mehmet Zihni Efendi, el-Muktedab ve'l- muntahab, Marifet Yayınları, İstanbul, 2000, s.299.

<sup>8</sup> el-Muberrid, el-Muktedab, I,138,139,162,224; II, 107,113; Abduh er-Racihî, et-Tatbîku's-sarfî, Birinci Baskı, Dâru'n-nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2004, s.67.

Bunlar türemiş birer isim olmaları itibariyle sarf ilminin kapsamına girmekte, fiil gibi amel edip etmemeleri bakımından ise nahiv ilminin konularına dahil olmaktadır. Bir başka ifadeyle bu kalıplar duruma göre fail veya mef'ûl alma yolu ile amil olabilmektedir. Buna Kur'ân-Kerîm'de yer alan رَفِيع ve نَكِير kelimeleri örnek olarak verilebilir. Şu ayetlerde bunu görebiliyoruz. رَفِيع الدَّرَجَاتِ 'O, dereceleri hakkıyla yükselten ve dereceleri çok yüksek olanıdır.'<sup>9</sup> فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ 'beni inkar etmek nasılmış (gördüler).'<sup>10</sup>

فِعْل ve فِعْل kalıpları konusunda üzerinde durulması gereken bir başka husus da bunların müzekkerlik ve müenneslik durumlarıdır. Bu kalıplar müzekkerlik ve müenneslik açısından mutlak anlamda eşit değildir. Şöyle ki bu kalıplardan فِعْل kalıbı صَبُور ve غَيُور kelimelerinde olduğu gibi فاعل anlamında kullanılmışsa müzekkerlik ve müenneslik konusunda eşittir. Ancak مَفْعُول anlamında kullanılmışsa eşit değildir. Bu kalıplardan فِعْل kalıbı eğer فاعل anlamında kullanılmışsa müzekkerlik ve müenneslik konusunda eşit değildirler. Ancak مَفْعُول anlamında kullanılmışsa bu durumda müzekkerlik ve müenneslik bakımından eşittir. Örneğin قَتِيل kelimesi مقتول anlamında olduğu için رجل قَتِيل ve امرأة قَتِيل şeklinde sonuna yuvarlak tâ bitişmeden kullanılır. Yani burada امرأة قَتِيل bir kullanım söz konusu değildir. Ancak فِعْل kalıbı فاعل anlamında olursa müenneslik ve müzekkerlik uyumu aranır. Dolayısıyla رَحِيم kelimesi رجل رَحِيم ve امرأة رَحِيم örneklerinde olduğu gibi şeklinde kullanılmalıdır. امرأة رَحِيم şeklinde kullanılmamaktadır. Ancak bu kuralı olabildiğince genişletmemekte fayda vardır. Zira nadir de olsa tam tersi kullanımlara rastlamak mümkündür.<sup>11</sup> Örneğin إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ 'Şüphesiz Allah'ın rahmeti muhsinlere çok

<sup>9</sup> el-Mu'min, 40/15.

<sup>10</sup> el-Hacc, 22/ 44.

<sup>11</sup> Ebû Muhammed Cemâluddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Dâru'l-cil, Beyrut, IV, 287.

*yakındır*,<sup>12</sup> ayetinde قَرِيب kelimesi إِنَّ kelimesinin haberi olmasına rağmen قَرِيبَة şeklinde müennes olarak değil قَرِيب şeklinde müzekker olarak kullanılmıştır. Yine el-En'âm sûresindeki وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا “Hayvanları da yük ve kesim için yaratan Allah'tır”<sup>13</sup> ayetinde yer alan حَمُولَةً kelimesi ism-i fail anlamında olduğu için müenneslik açısından uyumlu kullanılmıştır. حَمُولٌ şeklinde müzekker kalıbı olarak zikredilmemiştir.

Bununla ilgili bir başka örnek ise Meryem sûresinde yer almaktadır. Burada hem kelimenin hangi kalıptan geldiği hem de müzekkerlik ve müenneslik hususları üzerinde durulmuştur. Bu sûredeki وَمَا بَغِيًّا “(Meryem): ve ben iffetsiz de olmadım, dedi”<sup>14</sup> كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ayetlerinde yer alan بَغِيًّا kelimesinin kalıbı hakkında ihtilaflar olmuştur. Bu görüşlerden birisinde söz konusu kelimenin aslının فَعُول kalıbından بغويا olduğu ve belli i'lâl kurallarından sonra بَغِيًّا formuna dönüştüğü dile getirilir. Diğer görüşe göre ise bu kelime فَعِيل kalıbında gelmiştir. Bununla ilgili bu tartışma, söz konusu kelimenin neden lâfzî müennes olarak بَغِيَّة şeklinde gelmemesinden kaynaklanmıştır.<sup>16</sup> Bu kelimenin فَعِيل kalıbında olduğunu söyleyenlere göre bunun بَغِيَّة olarak gelmesi icap ederdi. Zira daha önce ifade edildiği gibi فَعِيل kalıbı فاعل anlamında olursa müzekkerlik ve müenneslik açısından eşit değildir.

### 1.1. فَعُول ve فَعِيل Kalıpları Bağlamında Sıfat-ı Müşebbehe İle Mübalağa Kalıpları Arasındaki Fark

<sup>12</sup>el-A'râf, 7/56; Muhammed Fuad Abdulbâki, el-Mu'cemu'l mufehres, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1997, s.687.

<sup>13</sup>el-En'âm, 6/142.

<sup>14</sup> Meryem, 19/20.

<sup>15</sup> Meryem, 19/28

<sup>16</sup> ez-Zemahşerî, el-Kessâf, III, 10; Ebu'l-Bekâ Muhibbuddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh el-'Ukberî, et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân thk., Ali Muhammed Bicâvî, Dâru'l-cil, Beyrut, 1987, II, 59.

Mübalağa kalıpları bir çeşit ism-i fâil oldukları için ism-i fâilde olduğu gibi her ne kadar zorunlu olmasa da bunların yapısında da hudûs ve teceddüt yani eylemin sonradan ve geçici olması vardır. Sıfat-ı müşebbehe kalıplarında ise subût ve istimrar yani kalıcı vasıflar söz konusudur.<sup>17</sup> Gerçi ism-i faildeki hudûs kelimesinin ilk konuluşunda mevcut iken, sıfat-ı müşebbehenin ilk konuluşunda subût- hudûs ve istimrar gibi anlamlar söz konusu. Bununla beraber sıfat-ı müşebbehe subût anlamının belirgin olduğu genel kabul gören bir durumdur.<sup>18</sup>

فعل ve فعيل kalıpları mübalağa kalıbı olarak kullanıldıkları zaman hemen hepsi müteaddi fiillerin masterlarından elde edilir. Bu fiiller mücerred olabildiği gibi mezid de olabilir. Örneğin جريح kelimesi mücerred fiilin masterından türetilirken جليس ve نديم kelimeleri mezid bir bab olan مفاعلة babından türetilmiştir. Sıfat-ı müşebbehe ise sadece lazım ve mücerred fiillerin masterların türetilir.<sup>19</sup> Bazen رحيم ve عليم kelimelerinde olduğu gibi semâi olarak müteaddi fiillerin masterlarından da türetilmiş olmuştur.<sup>20</sup> Mezid

<sup>17</sup> Zihni Efendi, a.g.e., s.286.

<sup>18</sup>er-Radî Muhammed b. Hasan el-Isterâbâdî, Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l Hâcib, thk., Hasan b. Muhammed b. İbrahim, el-Hafezî, Birinci Baskı, yy., 1993, I. 248-330.

<sup>19</sup> Genelde "sıfat-ı müşebbehe lazimî fiillerden türetilir" gibi yaygın bir kanaat varsa da bu o kadar kesin bir yargı olmasa gerektir. Zira sıfat-ı müşebbehenin lazimî olmayan fiillerden de türetilmiş vakidir. Bu meyanda İbn Kuteybe فعيل kalıbının فاعل manasında kullanılabileceğini söylerken bazı örnekler verir. Bu örnekler arasında بصير kelimesi de yer almaktadır. Oysa bu kelime lazimî bir fiilden türetilmiştir. Normal şartlarda فاعل anlamında kullanılmaması gerekirdi. Buradan hareketle sıfat-ı müşebbehenin lazimî fiillerden türetilmesi gibi genel prensiplerin varlığıyla beraber, gerektiğinde muteaddi fiillerden de türetililebileceği söylenebilir. İbn Kuteybe, Te'vîlu muşkilî'l-Kur'ân, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ty., I, 181.

<sup>20</sup>Mustafa el-Galâyinî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, Dâru'l-hadis, Kahire 1426/2005, s.146.



fiillerin mastarlarından sıfat-ı müşebbehe elde edilmek istenirse, bunun için mezid fiillerin ism-i fâil vezni aynen kullanılır.<sup>21</sup>

Zaman açısından baktığımızda ism-i fâil ve mübalağa sigaları duruma göre mazi, hal veya istikbal için kullanılabilirken, sıfat-ı müşebbehe sadece geniş zaman için kullanılmaktadır. Aslında sıfat-ı müşebbehe için zaman söz konusu değildir. Çünkü zaman mefhumunun olduğu yerde sübut anlamından bahsedilemez. Zaman mefhumu arızı sıfatlar için geçerlidir.

Mübalağa kalıbı ile sıfat-ı müşebbehe arasında şöyle bir ayırım da yapmak mümkündür: Şayet كَرِيم ve حَلِيم kelimelerinde olduğu gibi bunların ism-i fâil kalıbı olan حَالِم ve كَارِم gibi kullanımları yoksa o kelime sıfat-ı müşebbehedir. Eğer varsa o zaman bunlar mübalağa kalıbıdır. Örneğin قَادِر kelimesinin yanı sıra ism-i fâili olan قَادِر kelimesi de kullanıldığı için bu kelime mübalağa kalıbıdır. Ancak kesin çizgilerle böyle bir ayırım yapmak da zordur.

İster mübalağa kalıbı olarak kullanılsın ister sıfat-ı müşebbehe kalıbı olarak kullanılsın hem فِعُول hem de فَعِيل kalıbının bu şekilde kullanımları semaîdir. Yani istenen fiilin mastarından bu kalıplar istenildiği gibi türetilemez.

Cümle içerisinde mübalağa sigasının mansub ettiği kelime -ki bu çoğu zaman mef'ûl olmaktadır- kendisinden önce gelebilir. Ancak sıfat-ı müşebbehe ile mansub olan kelime -ki bu durumda mansub olan kelime onun temyizi olmaktadır- kendisinden önce gelemez.<sup>22</sup>

<sup>21</sup> el-Galâyinî, Câmî'ü'd-durûsi'l-'Arabiyye, s.151.

<sup>22</sup>İbn Hâcib Ebû Amr Osman b. Ebîbekr, el-Îzâh fî şerhi'l-Muffassal, thk., İbrahim Muhammed Abdullah, Dâru Sa'diddîn, Birinci Baskı, Dımaşk, 1425/2005, I, 619. Muhammed b. Abdurrahim b. Hüseyin el-Meylânî, Kitâbu şerhi'l-Muğnî fi'n-nahv, thk., Abdulkâdir Heytî, Mensûrâtu Câmiâtu Karyûnus, Bingazi,1998, s.167;

Yukarıda mübalağa sigaları ve sıfat-ı müşebbehe ile ilgili verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bu ve benzeri temel bazı farkların varlığına rağmen mübalağa kalıpları ile sıfat-ı müşebbehe kalıplarının arasını kesin çizgilerle ayırmak oldukça zordur. Bu ayırımı yapabilmek için bu gibi bilgilerin etkisinin yanı sıra bu kalıpların kullanıldıkları cümlelerin siyak ve sibaklarına da bakmak gerekir.<sup>23</sup> Aslında lafızları araç anlamları ise amaç olarak düşündüğümüzde bu iki kalıp arasında öz itibariyle çok da farklılık olduğu söylenemez. Zira yukarıda değindiğimiz gibi sıfat-ı müşebbehenin sadece mücerred ve lazimi fiillerden türetilbileceği iddia edilmesine rağmen gerektiğinde mezid ve müteaddi fiillerin mastarlarından türetilbileceği de belirtilmiştir. Mustafa el-Galâyînî'nin dediği gibi aslında mübalağa sigalarının anlam açısından sıfat-ı müşebbehe anlamı taşıdıkları söylenebilir. Çünkü bir eylemin aşırı bir şekilde yapılması adeta o eylemin kişilerde yerleşmiş, kök salmış birer vasıf konumuna getirilmiş olduğu anlamına gelir.<sup>24</sup>

Sonuç olarak nerden bakılırsa bakılsın bu kelimelerin öne çıkan en bariz özellikleri bir başka ismi nitelemeleridir. Bir başka deyişle bu kalıplar ancak başka kelimeler sayesinde ayakta kalabilirler. Cümlede yer alabilmeleri için ya doğrudan ya da dolaylı olarak her zaman başka bir kelimeye ihtiyaç duyarlar.

## 2. Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan **فعل** ve **فعلیل** Kalıplarının Kullanımı<sup>25</sup>

---

Antoine Dahdah, Mu'cemu kavâidi'l-lugati'l-'Arabiyye, s. 85; Mustafa Meral Çörtü, Arapça Dilbilgisi: Sarf, s.466-467.

<sup>23</sup> el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 152; Hulûsi Kılıç, Arapça Dilbilgisi-Sarf, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2005, s. 215-216.

<sup>24</sup> el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 152.

<sup>25</sup> Kur'ân-ı Kerîm baştan sona kadar tarandıktan sonra herhangi bir sûrede yer alan bu kalıpların hangi ayette geçtiği makalenin sonunda EK-1 başlığı altında verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de toplam 114 sûre vardır. Bunların 19 tanesi hariç geri kalan 95 sûrenin hepsinde bu kalıplar kullanılmıştır.<sup>26</sup> Bu 95 sûrenin bazılarında bu kalıplar bazen bir veya iki defa kullanılmıştır.<sup>27</sup> Bu sûrelerin bir kısmında bu kalıplar neredeyse her ayette yer almaktadır.<sup>28</sup> Öyle ki bir sûrede *فَعُول* ve *فَعِيل* kalıbında kullanılan onlarca kelimeye rastlamak mümkündür.<sup>29</sup> Bu kalıplar mübalağa, sıfat-ı müşebbehe, mastar vb. sigalar için kullanılmıştır.

Bunlardan *فَعِيل* kalıbı bazen bir ayet-i kerimenin içerisinde hem sıfat-ı müşebbehe hem mübalağa sigası hem de bir nesnenin ismi olarak kullanılabilir. Aynı ayetin içerisinde tekil olarak kullanıldığı gibi çoğul olarak da kullanılmaktadır. Yine aynı ayette sahih bir kelime şeklinde yer aldığı gibi mu'tell olarak da gelebilmektedir. Bunun gibi erillik ve dişillik açısından da aynı ayetteki bir kalıbın müzekker diğer bir kalıbın da müennes olarak kullanıldığı müşahade edilebilmektedir. Örneğin el-Hadîd sûresindeki *لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ* *‘Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlı olsunlar). Allah da kendisine ve Resûllerine gayba inanarak yardım edecekleri*

<sup>26</sup> İçinde *فَعُول* ve *فَعِيل* kalıplarının kullanılmadığı sûreler; et-Târik, el-A'lâ, el-Leyl, el-İnşirâh 'Alak, el-Kadr, Zilzâl, el-Kârî'a, el-Asr, Hümeze, Fil, Kureys, el-Kevser, el-Kâfirûn, en-Nasr, Leheb, el-İhlâs, el-Felak ve en-Nâs gibi daha çok kısa sûreler olarak bilinen sûrelerdir.

<sup>27</sup> Örneğin el-Fatiha, 'Abese, el-Beled, et-Tin, el-Maûn sûrelerinde olduğu gibi.

<sup>28</sup> el-Bakara, Âli imrân, Nisâ, el-Mâide, el-Enâm, el-Araf, el-Enfâl, et-Tevbe, el-Furkan, eş-Şu'arâ ve en-Neml sûreleri buna güzel birer örnektir.

<sup>29</sup> Bakara, Âli imrân, Nisâ, el-Mâide, el-Enâm, el-Araf, el-Enfâl, et-Tevbe, Yunus, Hûd, Yusuf, İbrahim, Furkan, eş-Şu'arâ ve en-Neml gibi sûrelerinde onlarca defa bu kalıplar kullanılmıştır.

*bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.*'<sup>30</sup> ayeti bu konuda bizim için güzel bir örnektir. Zira bu ayette sırasıyla الْبَيِّنَاتِ , الْحَدِيدِ , شَدِيدٍ , قَوِيٌّ ve عَزِيزٌ kelimeleri فاعيل kalıbında kullanılmışlardır.

Görüldüğü gibi bu kelimelerin hepsi de فاعيل kalıbında kullanılmışlardır. Ancak الْبَيِّنَاتِ çoğul olarak kullanılmış iken الْحَدِيدِ câmid bir isim olarak kullanılmıştır. Yine شَدِيدٍ ve عَزِيزٌ hem sıfat-ı müşebbehe hem de mübalağa kipi olup sahih birer kelime iken قَوِيٌّ kelimesi mu'tell bir isim olup bir takım i'lal kurallarına maruz kalmıştır. Sadece bu ayete bakıldığında bile bu kalıpların ne kadar büyük bir önemi haiz olduğu açığa çıkmaktadır.

İbrahim sûresinde yer alan إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ "Şüphesiz bunda çok sabreden, sürekli ve çok şükreden herkes için ibretler vardır"<sup>31</sup> ayetine meal verilirken شَكُورٍ kelimesine mübalağa anlamı verilmiş ancak sıfat-ı müşebbehe yönü göz ardı edilmiştir.

Elmalılı mealinde "çok şükreden herkes için"<sup>32</sup> anlamı verilirken Diyanet Meali ile Suat Yıldırım'ın Mealinde "çok şükreden herkes için" anlamı verilmiştir.<sup>33</sup> Süleyman Ateş ayete "şükreden herkes için"<sup>34</sup> anlamını verirken, Muhammed Esed "(Allah'a) yürekten şükretmesini bilen herkes için"<sup>35</sup> şeklinde bir anlam vermiştir. Süleyman Ateş ayete meal verirken شَكُورٍ kalıbının hem mübalağa hem de sıfat-ı müşebbehe anlamını göz ardı etmiştir.

<sup>30</sup> el-Hadîd, 57/25.

<sup>31</sup> İbrahim, 14/5.

<sup>32</sup> Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, sadeleştirilenler M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, Huzur Yayınevi, İstanbul, ty., İbrahim sûresinin beşinci ayetinin meali.

<sup>33</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, hzr., Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara, 2005, İbrahim sûresinin beşinci ayetinin meali.

<sup>34</sup> Süleyman Ateş Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1982, İbrahim sûresinin beşinci ayetinin meali.

<sup>35</sup> Muhammed Esed, Kur'an Mesajı (meal tefsir), çev., Ahmet Ertürk, Cahit Koytak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996, İbrahim sûresinin beşinci ayetinin meali.

Muhammed Esed'in verdiği anlamın dışında diğer meallerde kalıbın mübalağa anlamı "çok" kelimesi ile verilmiş, ancak sıfat-ı müşebbehe anlamı verilmemiştir. Esed ise "yürekten şükretmesini bilen" diyerek kalıbın sıfat-ı müşebbehe anlamını vermeye çalışmış, fakat mübalağa anlamını vermemiştir.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak ayete "sürekli ve pek fazla şükreden herkes için" anlamı verilirse daha isabetli olur, kanaatindeyiz. Zira bu durumda kalıbın mübalağa anlamı olan "çok ve fazla" gibi anlamlar ile sıfat-ı müşebbehe anlamı olan "sürekli, yerleşmiş ve meleke haline gelmiş vasıf" gibi anlamlar verilmiş olacaktır.

## 2.1. Kelime Türü Açısından Kullanımı

### 2.1.1. Câmîd İsim Olarak Kullanımı

Bu isimlerden bazıları Arapça olmayan isimler iken, bazıları Arapça isimlerdir.<sup>36</sup> Örneğin *وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ* "Onların orada giysileri ipektir"<sup>37</sup> ayetinde yer alan *حرير* kelimesi *فعليل* kalıbında gelmesine rağmen sıfat-ı müşebbehe veya mübalağa kalıbı olarak kullanılmamış, aksine bir nesnenin ismi olarak kullanılmıştır.<sup>38</sup>

Kâf sûresindeki *فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ* "Bugün artık görüşün keskindir"<sup>39</sup> ayetinde yer alan *حديد* kelimesi "keskin bakış" anlamında sıfat-ı müşebbehe olarak kullanılmış iken, *قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا* "De

<sup>36</sup>el-Mâide, 5/18. Örneğin el-Mâide sûresindeki bu ayette *السبيل* kelimesi *فعليل* vezninde gelmiş olup "yol" anlamında kullanılan bir isimdir.

<sup>37</sup> el-Hacc, 22/23.

<sup>38</sup> el-Kalem, 68/20. Bu sûredeki yirminci ayet olan *فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ* "Böylece bahçe, (anızı) yakılmış toprağa döndü." ayetindeki *الصَّرِيمِ* kelimesi "anızı yakıldıktan sonra kapkara olan toprak" anlamında bir isim olarak kullanılmıştır.

<sup>39</sup> Kaf, 50./22.

ki: *ister taş olun ister demir*’<sup>40</sup> ayetinde ise “demir” anlamında bir nesnenin ismi olarak kullanılmıştır.

Yukarıda türememiş isim olarak kullanılan kelimelerden örnekler verildi. Bunların yanı sıra bu kalıplardan bazıları Arapça kökenli olmayan isimler olarak da Kur’ân’da yer almıştır. Burada Kur’ân-ı Kerîm’de Arapça olmayan kelimeler var mıdır? yok mudur? meselesine girmeden Kur’ân-ı Kerîm’de فعول ve فعيل vezninde gelen bazı isimlerin Arapça olmadığını belirtelim.<sup>41</sup> Akla “Arapça olmayan kelimelere Arapça dil kurallarının uygulanması” gibi bir problem gelebilirse de bizim buradaki maksadımız Kur’ân’da yer alan bu kelimeleri kategorize etmek ve Arapçada bu kelimeler için en uygun, en yakın kalıpları tespit etmektir. Dolayısıyla böyle bir endişe de yersizdir. Kur’ân-ı Kerîm’de çok olmamakla birlikte bu tür Arapça olmayan isimler mevcuttur. Örneğin Kur’ân’da yer alan bütün يهود ve ثمود kelimeleri özel isimler olup genel görüşe göre Arapça kökenli kelimeler değildirler. Aynı şekilde Hz. Nuh döneminde bazı putların isimleri olan يَعْوَقُ ve يَعْوَتُ kelimeleri de bu kabildendir.<sup>42</sup> el-Mâide

<sup>40</sup> el-İsrâ, 17/50.

<sup>41</sup> Kur’ân-ı Kerîm’de Arapça olmayan kelimeler var mıdır? yok mudur? konusu âlimlerin üzerinde durduğu bir konudur. Bu âlimlerden bazıları Kur’ân’da yer alan bütün kelimelerin Arapça olduklarını iddia etmişlerdir. Bunu Yusuf sûresinin ikinci ayeti olan *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* “Akıl etmeleri için bu Kur’ânı biz sana Arapça indirdik.” ayeti ile İbrahim sûresi dördüncü ayeti olan *وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ* “Biz her peygamberi ancak kaominin dili ile gönderdik.” ayeti gibi bir takım delillerle temellendirmeye çalışmışlardır. Bazıları da Kur’ân’da Arapça olmayan kelimelerin mevcut olduğunu iddia etmişlerdir. Aslında Kur’ân-ı Kerîm içerisinde Arapça olmayan unsurların varlığıyla beraber bir bütün olarak Arapçadır. Burada herhangi bir çelişki de söz konusu değildir. Bununla beraber nüzul sûrecindeki Arap toplumunun Arapça olmayan bu unsurların anlamları konusunda bir fikre sahip olduklarını söylemek yanlış olmasa gerektir.

<sup>42</sup> Nitekim Nuh sûresi 23. ayetinde bu isimler diğer putların isimleri ile beraber *وَقَالُوا لَا تَنْدَرُ الْهَيْكَلُ وَلَا تَنْدَرُ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَعْوَتُ وَيَعْوَقُ وَنَسْرًا* şeklinde yer almışlardır.

sûresinde geçen وَقَالَتِ الْيَهُودُ “Yahudiler dediler ki” ayetinde yer alan يَهُودُ kelimesi فِعْلٌ kalıbında bir isim olarak kullanılmıştır.<sup>43</sup> Ve bu kelimelerin hiçbiri Arapça değildir.

### 2.1.2. İsm-i Fail ve İsm-i Mef’ul Anlamında Kullanımı

Bu kalıpların sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa sigaları olarak kullanılmalarının yanı sıra, bunlar bazen ism-i fâil ve ism-i mef’ul anlamında kullanılmaktadır. Bununla ilgili مَقْتُولٌ kelimesinin anlamında ism-i mef’ul anlamında kullanılması ve رَحِيمٌ kelimesinin رَاحٍ anlamında ism-i fâil olarak kullanılması örnek olarak verilebilir. Bunların bu şekildeki kullanımlarına Kur’ân-ı Kerîm’de de rastlamak mümkündür. Kur’ân’da yer alan أَلِيمٌ kelimesinin çoğu bu anlamda kullanılmıştır, denilebilir. Örneğin فَيَسِّرْهُمْ بَعْدَآبِ أَلِيمٍ “Onlara, elem verici bir azabı müjdele.”<sup>44</sup> ayetinde bu kelime ism-i fâil anlamında kullanılmıştır. Ancak bazı meallerde bu hususa çok riayet edilmediği görülmektedir. Örneğin وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ “Ve bu güven veren, güvenli şehre and olsun ki”<sup>45</sup> Bu ayette yer alan الْأَمِينِ kelimesi bazı meallerde hiç tercüme edilmemiş “Ve bu beled-i emîne”<sup>46</sup> “Ve bu emin olan beldeye”<sup>47</sup> gibi anlamlar verilmiştir. Meallerin birçoğunda ise kelime Türkçeye “güven” anlamı çerçevesinde tercüme edilmiş, ancak kalıbın ism-i mef’ul anlamı verilmiştir. Kalıbın ism-i fail anlamı verilmemiştir. Örneğin Diyanet mealinde ayete “Bu güvenli şehre (Mekke’ye) andolsun ki,”<sup>48</sup> şeklinde bir anlam verilirken Muhammed

<sup>43</sup> el-Mâide, 5/18.

<sup>44</sup> Âl-i İmrân, 3/21.

<sup>45</sup> et-Tîn, 95/3,

<sup>46</sup> Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, hzr. Ahmet Altıntepe- Sadi Yüksel, İstanbul, ty, IX, 145; Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meali, sadeleştirilenler M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, Huzur Yayınevi, İstanbul, ty., Burada ayet “ve bu güvenli beldeye ki” olarak sadeleştirilmiştir. et-Tîn sûresinin mealı.

<sup>47</sup> Ömer Nasuhi Bilmen, Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Mealı Alisi ve Tefsiri, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1990, et-Tîn sûresinin mealı.

<sup>48</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerîm Mealı, hzr., Halil Altuntaş, Muzaffer

Esed'in mealinde “*ve bu güvenli toprakları!*” anlamı verilmiştir.<sup>49</sup> Tabi burada bu kalıbın her zaman ism-i fail ve ism-i mef'ûl anlamını birlikte taşıyacağı gibi bir iddia söz konusu değildir. Ancak ayette yer alan الأمين kelimesinin hem ism-i fail hem de ism-i mef'ûl anlamını taşıdığını düşünüyoruz. Nitekim el-Âlûsî (1270/1854) bu kelimenin az önce zikredilen her iki anlamda kullanıldığına dikkat çekmektedir.<sup>50</sup> Onun bu tespiti kayda değer bir tespit olup söylediğimizi destekler niteliktedir. Dolayısıyla burada söylenenler sadece bu kelime bağlamında değerlendirilmiştir. Aksi takdirde bu kalıptan gelen her kelimenin hem ism-i fail hem de ism-i mef'ûl anlamında olduğunu söylemek oldukça güçtür.

Görüldüğü gibi meallerde bu ayet-i kerimedeki الأمين kelimesi daha çok ism-i mef'ûl anlamı olan “güvenilir, kendisine güvenilen” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bunlar doğru meallerdir. Ancak bu kelimenin ism-i fail anlamı olan “güven veren, güven sağlayan” anlamı hiçbir mealde göz önünde bulundurulmamıştır. Hâlbuki kalıbın her iki anlama gelebilme ihtimali düşünülerek bu ayete “*Ve bu güven veren/güvenli şehre and olsun ki*” şeklinde bir meal verilseydi herhalde ayetin anlamı daha isabetli olurdu. O zaman ayet-i kerime insanlara, hem Mekke şehrinin kendisinin güvenli bir şehir olduğunu hem de Mekke'nin, içinde yaşayan herkese güven ve emniyet veren bir şehir olduğunu bildirmiş olacaktır.<sup>51</sup>

### 2.1.3.Mastar Olarak Kullanımı

---

Şahin, Ankara, 2005, et-Tîn sûresinin meali.

<sup>49</sup> Muhammed Esed, Kur'an Mesajı (meal tefsir), çev., Ahmet Ertürk, Cahit Koytak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996, et-Tîn sûresinin meali.

<sup>50</sup> Şihâbuddin Mahmud el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1415, XV, 393.

<sup>51</sup> İbn Kuteybe Allah (c.c)'ın isimlerinden biri olan الودود için hem ism-i fâil hem de ism-i mef'ûl anlamında olabileceğini aktarır. Bu durumda kelimenin anlamı “çok seven ve çok sevilen” olacaktır. İbn Kuteybe, Garîbu'l-Kur'ân, s.18.



Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan *فعل* ve *فعليل* kalıplardan bazıları sıfat ve mübalağa anlamlarından farklı olarak mastar olarak yer almıştır. Tabii bu durumda mastar, asıl olduğu için veya fiil gibi amel ettiği için kendi ma'mulüne yani faili veya mef'ûlüne muzaf olarak kullanılmıştır. Bu kalıpların bu şekilde kullanımları ile ilgili birçok ayet vardır. Örneğin hem el-Hacc sûresi hem de el-Mülk sûresindeki *فَكَيْفَ كَانَتْ كَيْفِ* "beni inkar etmek nasılmış (gördüler)" ayetinde yer alan *نَكِر* kalıbı mastar olarak kullanılmıştır.<sup>52</sup> Nitekim belli başlı dil ağırlıklı tefsirlerde ve 'ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili eserlerde bu ayetin tefsiri yapılırken bu kelimenin mastar olduğu *أَيُّ* *إِنكَارِي* gibi sözlerle dile getirilir.<sup>53</sup> Bir başka örnek ise *رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ* "O, dereceleri hakkıyla yükselten ve dereceleri çok yüksek olandır"<sup>54</sup> ayetidir. Bu ayet-i kerimede yer alan *رَفِيع* kelimesi kendi failine veya mefulüne muzaf olmuştur. Bu durum bazı meallerde "Dereceleri yükselten" bazılarında "dereceleri yüksek olan" şeklinde yer almaktadır.<sup>55</sup> Hiçbir mealde *رَفِيع* kelimesinin hem kendi failine hem de mef'ûlüne muzaf olması göz önünde bulundurulmamıştır. Ayrıca yine birçok mealde söz konusu kelimenin *فعليل* kalıbından kaynaklanan mübalağa anlamı yansıtılmamıştır.<sup>56</sup> Ayete "O, dereceleri hakkıyla yükselten ve dereceleri çok yüksek olandır." şeklinde anlam verilmesi daha yerinde bir meal olacaktır. Zira bu durumda kelimenin hem kalıp hem de sözdizimindeki yapısı anlama yansıtılmış olacaktır. Bütün bunlarla beraber *رَفِيع* kelimesinin *مرفوع* anlamında olması küçük bir ihtimaldir. Zira burada Allah (c.c) ile ilgili bir özellikten bahsedilmektedir. Dolayısıyla kelimeye edilgen değin etken bir anlam verilmelidir.

<sup>52</sup> el-Hacc, 22/ 44.

<sup>53</sup> el-Ahfeş, Me'âni'l-Kur'ân, Mektebetu'l-hanci, Kahire, 1990, II, 546; el-Beydâvî, Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl, Dâru ihyâi't-turâsî'Arabî, Beyrut, 1418, IV, 258.

<sup>54</sup> el-Mu'min, 40/15.

<sup>55</sup> Örneğin Ömer Nasuhi Bilmen Mealinde "Dereceleri yükselten" şeklinde bir anlam verilmiş ve kalıptan doğan mübalağa anlamı göz ardı edilmiştir.

<sup>56</sup> Elmalılı Hamdi Yazır Mealinde ayetin anlamı "O dereceleri yüksek" şeklinde verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de فَعُول kalıbında olup mastar olarak kullanılan kelimeler azdır. Bunlardan ikisi قبول ve وقود kelimeleridir.<sup>57</sup> Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi genel olarak Arapçada da فَعُول kalıbında mastar olarak kullanılan kelimeler çok azdır. Hatta var olan kelimeler de bazı âlimler tarafından kural dışı olarak kabul edilmiştir.<sup>58</sup>

## 2.2. Aksâm-ı Seb'a Açısından Kullanımı

Aksâm-ı seb'a açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bu kalıpların büyük çoğunluğu sahih kelimelerdir. Örneğin وَإِنِّي وَمَا تُشْرِكُونَ “Doğrusu ben ortak koşmanızdan olabildiğince uzağım”<sup>59</sup> ayetinde mehmûzu'l-lam olan بَرِيءٌ kelimesi وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانِ يُوَسْوِسًا “Başına bir kötülük gelince de aşırı ümitsizliğe düşer”<sup>60</sup> ayetinde ise يُوَسْوِسًا kelimesi mehmûzu'l-'ayn olarak kullanılmıştır. Ancak bunların arasında mu'tell kelimeler de vardır. Bunların çoğunluğunu da nakıs isimler oluşturmaktadır. Örneğin إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ “Şüphesiz o sizin için apaçık azılı bir düşmandır”<sup>61</sup> ayetinde yer alan عَدُوٌّ kelimesi nakıs bir kelimedir. Bunlardan bazıları ise ecvef isimlerdir.<sup>62</sup> Bunların arasında وعيد kelimesinde olduğu gibi misal olan kelimeler de bulunmaktadır.<sup>63</sup> Bazıları da lefif makrûn olan yani hem aynu'l-fiili hem de lamu'l-fiili illet harfi olan bir kelime şeklinde gelmiştir.<sup>64</sup> وَلِيٌّ kelimesinde olduğu gibi lefif- mefrûk olanlar da

<sup>57</sup> Âli-imrân, 3/10,37.

<sup>58</sup> es-Suyûtî, el-Muzhir, II/77.

<sup>59</sup> el-En'âm, 6/19.

<sup>60</sup> İsrâ, 17/83.

<sup>61</sup> el-En'âm, 6/142.

<sup>62</sup> Bununla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de çok kelime vardır. R'ad sûresinin altıncı ayetinde yer alan سَيِّئَةٌ kelimesi örnek olarak verilebilir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in farklı yerlerinde yer alan مَيِّتٌ ، سَيِّدٌ ، لَيِّنٌ ، هَيِّنٌ gibi kelimeler örnek olarak getirilebilir.

<sup>63</sup> Taha, 20/113; Kaf, 50/14.

<sup>64</sup> el-Hadîd, 57/25. Bu sûrede yer alan ayet إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ “Şüphesiz Allah son derece güçlü, her şeye güç yetirendir” ayetidir. Burada yer alan قَوِيٌّ kelimesi lefiftir. Bir

vardır. Bunlarda kalb, nakl ve idğâm gibi bir takım i'lâl kuralları meydana gelmiştir.<sup>65</sup>

### 2.3. İfade Ettikleri Anlam Açısından Kullanımı

#### 2.3.1.Allah'ın İsimleri Olarak Kullanımı

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kalıpların kullanıldıkları yerlerden bir tanesi esmâu'l-husnâ olarak bilinen Allah (c.c)'ın isim ve sıfatlarıdır.<sup>66</sup> Özellikle de ayet fasıllarında Allah (c.c)'ın sıfatları olarak kullanılmaktadır.<sup>67</sup> Bunlara anlam verilirken yerine göre hem sıfat-ı müşebbehe hem de mübalağa sigalarının anlamları verilebilmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Allah (c.c)'ın isim veya sıfatlarının içinde bulunduğu ayetlerin mealleri verilirken bunların hem sıfat-ı müşebbehe yönleri hem de mübalağa sigaları olmaları göz önünde bulundurularak anlam verilmelidir.

Mübalağa sigaları Allah (c.c)'ın sıfatları olarak kullanılabilir mi? Sıfat-ı müşebbehe sadece lazimî olan fiillerden türetilir. Oysa Allah (c.c)'ın isimleri ise doğaları gereği genellikle geçişlidirler. Sıfat-ı müşebbehe kalıplarının Allah için kullanılması durumunda onun sıfatlarının etkisinin yaratılmışlara geçmediği anlamına gelmez mi? Eğer böyle ise böyle sıfatlar Allah (c.c) için düşünülebilir mi? gibi sorular da insan zihnini kurcalayabilir.

Bu sıfatların mübalağa ifade etmesi, anlam açısından sürekliliğe ve kalıcılığa delalet etmesi; onun kudretinin, hâkimiyetinin, ilminin, bağışlamasının vb. vasıflarının sonsuzluğu,

---

başka örnek ise Kur'ân-ı Kerîm'in onlarca ayetinde geçen وَلِيّ kelimesidir. Bu kelime lefif mefrûktur.

<sup>65</sup> el-En'âm, 6/142.

<sup>66</sup> Bekir Topaloglu, "Esmâ-i hüsnâ", DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, XI, 404-417.

<sup>67</sup> Nisâ, 4/47-48-49; el-Mâide, 5/74-76.

ezelî ve ebedî oluşları ve hiçbir şeye benzemediklerinin vurgulanması kastıyladır.<sup>68</sup>

Allah (c.c)'ın isim ve sıfatları göz önünde bulundurulduğunda bu kalıpların sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa kalıbı olmaları bakımından ne kadar önemli olduğu daha net bir şekilde kendisini göstermektedir. Zira biraz önce kısaca değinildiği gibi kelimâ açıdan bakıldığında Allah (c.c)'ın isim ve sıfatlarının ezelî, ebedî, kadîm ve zail olmayan isim ve sıfatlar olduğu belirtilmektedir.<sup>69</sup> Bu tür özellikler sıfat-ı müşebbehenin anlamına daha uygun gelmektedir. Çünkü yapısı itibariyle mübalağa sigaları hudûsa delalet ettiklerinden Allah (c.c)'ın isim ve sıfatlarının anlamlarını yeterince karşılayamamaktadır. Allah (c.c)'ın isim ve sıfatlarının subût ve mütemekkinlik gibi vasıfları göz önünde bulundurulduğunda bu isim ve sıfatların mübalağa sigalarının anlamlarının yanı sıra, şayet dil kuralları kaldırılırsa, sıfat-ı müşebbehe anlamlarını da yansıtmaları gerektiğini düşünüyoruz. Örneğin Allah (c.c)'ın *عليم* sıfatı bir taraftan onun ilminin bütün herkesin ve her şeyin ilminden daha çok olduğunu haber verirken, öbür taraftan onun ilminin ezelî, ebedî, kadîm, sabit ve sùrekli olduğunu haber vermektedirler.

<sup>68</sup> İbn Kuteybe Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ve *فَعِيل* kalıbından gelmiş, ancak *فَاعِل* anlamında olan esmâ-i hüsnâ ile ilgili şöyle demektedir: *ومن صفاته ما جاء على "فَعِيلٍ" بمعنى "فَاعِلٍ"؛ نحو: "قَدِيرٍ" بمعنى "قَادِرٍ"، و"بَصِيرٍ" بمعنى "بَاصِرٍ"، و"سَمِيعٍ" بمعنى "سَامِعٍ"، و"حَفِيفٍ" بمعنى "حَافِظٍ" و"بَدِيءٍ" بمعنى: "بَادِئِ الخَلْقِ"، و"شَهِيدٍ" بمعنى "شَاهِدٍ"، و"عَلِيمٍ" بمعنى "عَالِمٍ"، و"رَقِيبٍ" بمعنى "رَاقِبٍ" - وهو: الحَافِظُ - و"كَفِيلٍ" بمعنى "كَافِلٍ"، و"خَبِيرٍ" بمعنى "خَابِرٍ"، و"حَكِيمٍ" بمعنى "حَاكِمٍ"، و"مَجِيدٍ" بمعنى "مَاجِدٍ" وهو: الشَّرِيفُ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, thk., Ahmet Sakr, Dâru'l-kütübu'l-ilmîyye, Beyrut, 1978, s.16.*

<sup>69</sup> Akait ve kelim kitaplarında bu konu üzerinde titizlikle durulmaktadır. Nitekim Aliyyu'l-Karî'nin *Şerhu'l-Emâlî* adlı eserinde bu konu şu beyitlerle ifade edilmektedir. *صفات الذات والافعال طراً قديمات مصونات الزوال* "Allah (c.c)'ın hem zatî hem de fiilî bütün sıfatları kadimdir ve zevaldan korunmuştur" s.5.

en-Neml sûresindeki *وَإِنَّكَ لَأَتْلَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ* “Şüphesiz bu Kur’ân sana, hüküm ve hikmet sahibi, hakkıyla bilen Allah tarafından verilmektedir”<sup>70</sup> ayetinde yer alan *حَكِيمٍ* ve *عَلِيمٍ* kelimelerine anlam verilirken, hem sıfat-ı müşebbehe hem de mübalağa kalıplarının anlamları göz önünde bulundurulmalı ve ayete o şekilde meal verilmelidir. Zira ilim ve hikmet Allah (c.c) için sabit ve sürekli oldukları gibi onun ilminin ve hikmetinin diğer varlıkların ilim ve hikmetlerinden daha fazla olduğu da bir gerçektir. Bu iki kalıp Allah (c.c) için söz konusu olduklarında yani bunlar esmâ-ı hüsnâ olarak kullanıldıklarında hem sıfat-ı müşebbehe hem de mübalağa kalıplarının anlamlarını içerdiklerini söyleyebiliriz. Nitekim yukarıdaki ayetin meali yapılırken bazı meallerde *حَكِيمٍ* ve *عَلِيمٍ* kelimeleri Türkçeleri verilmeden direkt “âlim ve hakim” şeklinde mealleri verilmiş iken,<sup>71</sup> bazı meallerde bu ince nokta düşünülerek her iki anlam birlikte verilmeye çalışılmıştır.<sup>72</sup> Diğer bazı meallerde ise bu nokta gözden kaçırılmış ve ayete sadece bir tanesinin anlamı verilmiştir.<sup>73</sup>

Allah (c.c)’in isimleri olarak kullanılan ve bu kalıplardan gelen bir kelime eğer mütaddi ise mübalağa sigası olarak değerlendirilebilir. Eğer lazimî ise o zaman sıfat-ı müşebbehe olarak kabul edilebilir.

### 2.3.2 Peygamber ve Kitapları Nitelemeleri

Kur’ân’da bu kalıplar esmâ’l-husnâ olarak kullanıldıkları gibi Peygamberlerin sıfatları ve bizzat Kur’ân-ı Kerîm’in kendi sıfatları olarak da kullanılmıştır. Örneğin Kur’ân-ı Kerîm için *قرآن مجيد* ve *قرآن*

<sup>70</sup> en-Neml, 27/6.

<sup>71</sup> Ömer Nasuhi Bilmen “Ve muhakkak ki Kur’ân, bir hakîm, alîm (olan Allah Teâlâ) tarafından sana ulaştırılmaktadır.”

<sup>72</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı Meali, bu mealde ayeti kerimeye verilen anlam yukarıda geçti.

<sup>73</sup> Diyanet Vakfı Meali “(Resûlüm!) Şüphesiz ki bu Kur’ân, hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir.”

كريم ifadeleri kullanılırken Hz. Peygamber (s.a.v) ve diğer peygamberler için حريص , رحيم ve حليم gibi sıfatlar kullanılmıştır.<sup>74</sup> Örneğin إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ "Şüphesiz İbrahim, çok içli, son derece ve sükreli yumuşak huylu bir kişiydi"<sup>75</sup> ayetinde Allah (c.c)'ın sıfatlarından birisi olan حليم sıfatı Hz. İbrahim için kullanılmıştır.

Bazı meallerde bu sıfatlara "halim idi" şeklinde anlam verilmiştir.<sup>76</sup> Bazılarında "yumuşak huylu bir kişiydi" şeklinde Türkçe meal verilirken kalıpta yer alan mübalağa veya sıfat-ı müşebbehe anlamı verilmemiştir.<sup>77</sup> Muhammed Esed "yumuşak huylu biriydi" şeklinde meal vermiş ve kalıbın taşıdığı anlamı mealine yansıtmamıştır.<sup>78</sup> Bu ayete meal verirken hem kalıbın yapısını hem de Türkçeye en yakın tercümesini yapan Suat Yıldırım olmuştur. O, ayeti "Gerçekten İbrâhim çok yumuşak huylu idi." şeklinde tercüme etmiştir.<sup>79</sup> Kanaatimizce ayeti kerimeye "Şüphesiz İbrahim, çok içli, son derece ve her zaman yumuşak huylu bir kişiydi." şeklinde meal verilirse hem ayetin Türkçe karşılığı verilmeye çalışılmış olur hem de ayete kalıbın taşıdığı anlam yansıtılmış olacaktır.

### 2.3.3. Çoğul Olarak Kullanımı

Bu kalıplar genellikle tekil olarak kullanılır; ancak nadir de olsa bunların çoğul kullanımlarına rastlamak mümkündür.<sup>80</sup> Bunlara عبيد kelimesi örnek olarak verilebilir. Özellikle de فعيل kalıbı bazen çoğul olarak kullanılmaktadır. Buna en iyi örnek olarak عَبْدٌ "kul"

<sup>74</sup> et-Tevbe, 9/128. Örneğin لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ اٰيَةً فِي ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ayetinde bu sıfatlar peygamberimiz için kullanılmıştır.

<sup>75</sup> et-Tevbe, 9/114.

<sup>76</sup> Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın yaptığı meal " İbrahim çok halim idi" şeklindedir.

<sup>77</sup> Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının Mealinde ayete "Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi" şeklinde anlam verilmiştir.

<sup>78</sup> Muhammed Esed Mealinde ayetin anlamı "Zaten İbrahim çok ince ruhlu, yumuşak huylu biriydi" olarak verilmiştir.

<sup>79</sup> Suat Yıldırım Meali.

<sup>80</sup> Nisâ, 4/153.

kelimesinin عباد ve عبيد şeklinde çoğul olarak kullanılmasını verebiliriz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de her iki çoğul kalıbı da kullanılmıştır.<sup>81</sup> Örneğin وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ‘‘Rabbin kullara asla haksızlık etmez’’<sup>82</sup> ayetinde عبيد kelimesinin عبد kelimesinin çoğulu olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Doğal olarak bu durumda kelimeye çoğul anlam verilecektir.

#### 2.3.4. Mef'ulu Mutlak Olarak Kullanımı

Bu kalıpların kullanımlarından bir tanesi de bunların mevsuflarının hazfedilmesi ve mef'ûl-u mutlakın naibi olarak kullanılmalarıdır. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de bazı örneklerine rastlamamız mümkündür. Örneğin وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ‘‘Ayetlerimi az bir para ile satınalma/satma’’<sup>83</sup> ayetinde ثَمَنًا قَلِيلًا kelimesinin sıfatı olarak kullanılmışken فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا ‘‘Az gülsünler çok ağlasınlar’’<sup>84</sup> ayetinde ise meful-u mutlakın naibi olarak kullanılmıştır. Burada قَلِيلًا ve كَثِيرًا kelimeleri ضَحِكًا ve بُكَاءً kelimelerinin yerine gelmişlerdir.

Zikredilen bu kullanımların yanı sıra bu kalıpların başka anlamlarda kullanımları da mümkündür Nitekim bunların zarf olarak kullanımları da mevcuttur. Türkçe dil kuralları açısından baktığımız zaman فِعْلٌ ve فِعْلٌ kalıplarından bazılarının eylemleri niteleyen zarflar şeklinde kullanıldıklarını görürüz. Örneğin قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ‘‘Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!’’<sup>85</sup> ayetinde قَلِيلًا kelimesi تَذَكَّرُونَ fiilini nitelemektedir. Yani burada az olduğu vurgulanan düşünme eylemidir. Dolayısıyla meal çalışmalarında Türkçe dil kurallarının ne kadar önemli olduğu aşikârdır.

<sup>81</sup> Kaf, 50/ 29.

<sup>82</sup> Fussilet, 41/46.

<sup>83</sup> el-Bakara, 2/41

<sup>84</sup> et-Tevbe, /82.

<sup>85</sup> el-A'râf, 7/3.

## SONUÇ

Arapçada kelime türetmenin birçok yolu vardır. Bunun için birçok kalıp kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları Arapçada çok sık kullanılan *فعل* ve *فعليل* kalıplarıdır. Bu makalede bu kalıpların kullanıldığı anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle bu kalıplar sarf ve iştikak ilmi açısından incelenmiştir. Bunlar hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bunların Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ele alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki *فعل* ve *فعليل* kalıplarının anlamlarından önce Kur'ân'da yer alan ve bu kalıplardan gelen kelimeler tespit edilmiştir. Böylece bu kalıpların Kur'ân-ı Kerîm'de ne kadar çok kullanıldığı gözler önüne serilmiştir. Ku'rân'da içerisinde bu kalıpların yer almadığı sûre yok gibidir. Bazı sûrelerde onlarca kalıp bulunmaktadır.

Arapçada sık sık kullanılan ve Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde yer alan *فعل* ve *فعليل* kalıpları, bazen sıfat-ı müşebbehe bazen mübalağa sigaları olarak telakki edilmiştir. Bunların çok farklı anlamları vardır. Bunlar mastar olarak kullanılmaları, Allah (c.c), Peygamberler ve kitap isimlerini niteleyen sıfatlar olarak kullanılmaları, ister Arap isterse acem isimler olsun câmid isim olarak kullanılmaları gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan *فعل* ve *فعليل* kalıpları, aksâm-ı seb'a, çoğul, zarf ve mef'ûl-u mutlak gibi Arap dilinde önemli olgular açısından değerlendirilmiştir. Böylece bu kalıpların daha değişik anlamları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu kalıpların çok yaygın olarak kullanılan ism-i fâil ve ism-i mef'ûl anlamında kullanılmaları ele alınmış ve yer yer bunların meallere yansımaları cihetine gidilmiştir.



Sonuç olarak Türkçe yazılan meallerin فِعُول ve فَعِيل kalıplarının taşıdıkları anlamlar doğrultusunda tekrar gözden geçirilmeleri isabetli olacaktır. Böylece bu alanda meallerin birçoğunda görülen eksiklikler telafi edilmiş olur.

Gerek Arap dilinde فِعُول ve فَعِيل kalıpları gerekse Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan فِعُول ve فَعِيل kalıplarının en az yüksek lisans düzeyinde çalışılmasının yararlı olacağı muhakkaktır. Böylece kutsal kitabımızda bir konu daha enine boyuna incelenmiş olacaktır.

### KAYNAKÇA

- ‘ABÂBENE, Cafer, Nazretun fi ba‘di evzâni’s-sarfîyye, Ürdün Üniversitesi.
- ÂLÎ YASÎN, Muhammed Hasan, Fey‘il em Fe‘il, Mecelletu Mecmei‘l-lugati‘l-Arabiyyeti‘l Ürdiniyye, S.,11-12, 1981.
- ATEŞ, Süleyman Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1982.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1990.
- ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, Arapça Dilbilgisi Sarf, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2006.
- DİYANET İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerîm Meali, hzr., Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara, 2005.
- el-‘UKBERÎ, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh, et-Tibyân fi i‘râbi‘l-Kur‘ân thk., Ali Muhammed Bicâvî, Dâru‘l-cîl, Beyrut, 1987.
- el-AHFES, Me‘âni‘l-Kur‘ân, Mektebetu‘l-hanci, Kahire, 1990.
- el-ÂLÛSÎ, Şihâbuddîn Mahmud Rûhu‘l-me‘ânî, Dâru‘l-kütübi‘l-ilmîyye, Beyrut, 1415, XV, 393.
- el-BEYDÂVÎ, Envâru‘t-tenzîl ve esrâru‘t-te‘vîl, Dâru ihyâi‘t-turâsi‘Arabî, Beyrut, 1418, IV, 258.
- el-CEVHERÎ, es-Sihâh, Kahire, 1956.

el-CURCÂNÎ, Ebu'l-Hasan, et-Ta'rifât, Daru'l-Tunusiyye, 1971.

el-EŞMÛNÎ, Nuruddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, Şerhu'l-Eşmûnî 'ale'l-Elfiyyeti İbn Mâlik, thk., Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, 1955.

el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Yakub b. Muhammed b. İbrahim, el-Kâmûsu'l-muhît, Mısır, 1986.

el-GALÂYİNÎ Mustafa, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, Dâru'l-hadis, Kahire, 1426/2005.

el-HAMELÂVÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, Şeze'l-arf fi fenni's-Sarf, Kahire, 1965.

el-İSFERÂYİNÎ, Tacuddin Muhammed b. Muhammed, Lubâbu'l-i'râb, 1984.

el-MEYLÂNÎ, Muhammed b. Abdurrahim b. Hüseyin el-Ömerî Kitâbu şerhi'l-Muğnî fi'n-nahv, thk., Abdulkâdir Heyfî, Bingazi, Mensûrâtü Câmiâtü Karyûnus, 1998.

el-MUBERRÎD, el-Muktadab, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1997.

el-MUÎNÎ, Muhammed Saîd, es-Siyegu'l-ifrâdiyyetu'l-Arabiyye, Kahire, 1981.

EMÎN, Abdullah, el-İstikâk, İkinci Baskı, Kahire, Mektebetu'l-Hancî, 2000.

er-RACİHÎ, Abduh, et-Tatbîku's-sarfî, Birinci Baskı, Dâru'n-nehdeti'l-'Arabiyye, Beyrut 2004.

er-RADÎ, Muhammed b. Hasen el-İsterâbâdî, Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l Hâcib, thk., Hasan b. Muhammed b. İbrahim, el-Hafezî, Birinci Baskı, yy., 1993.

ESED, Muhammed, Kur'an Mesajı (meal tefsir), çev., Ahmet Ertürk, Cahit Koytak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996.

es-SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr, el-Eşbâh ve'nezâir fi'n-Nahv, Kahire 1954.

ez-ZEBÎDÎ, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed, Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs, Mısır, 1306, I/591.

ez-ZEMAŞERÎ, Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, el-Mufassal fî ilmi'l-Arabiyye, Kahire,ty.

İBN HÂCİB Ebû Amr Osman b. Ebîbekr, el-Îzâh fî şerhi'l-Muffassal, thk., İbrahim Muhammed Abdullah, Dâru Sa'diddîn, Birinci Baskı, Dımaşk, 1425/2005.

İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Abdullah Cemâluddîn, Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ, Beyrut,1997.

-----, Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik, Dâru'l-cîl, Beyrut, ty.

İBN KUTEYBE, Garîbu'l-Kur'ân, thk., Ahmet Sakr, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, Beyrut, 1978, s.16.

-----, Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, Beyrut, ty.

İBN MÂLİK, Ebu Abdillâh Muhammed Cemâluddîn, Teshîlu'l-fevâid ve tekmlü'l-mekâsıd, thk., Muhammed Kamil Berekât, Dâru'l-kitab, 1971,s.139;

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemaluddîn b. Muhammed, Lisânu'l-Arab, Daru Sâdr, Beyrut, 1990, II/97-98.

İBN SERRÂC, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, el-Usûl fî'n-Nahv, Matbaatu nu'man, Necefu'l-eşrâf, 1973.

İBN YA'ÎŞ, Ebu'l-Bekâ Ya'îş b. Ali, Şerhu'l-Mufassal, Beyrut,

İBNU'L-ENBÂRÎ, el-İnsâf fî mesâili'l-hilâf, el-Mektebetu'l-asriyye, yy., 2003.

KILIÇ, Hulûsi, Arapça Dilbilgisi-Sarf, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2005, s. 215-216.

mucemul mufehres s.687.

SÎBEVEYHÎ, el-Kitâb, thk. Abdusselam Harun, Mektebetu'l-hancî, Kahire, 1988.

TOPALOĞLU, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, XI, 404-417.

YAZIR, Elmalılı Hamdi Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali, sadeleştirilenler M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, Huzur Yayınevi, İstanbul, ty.

-----., Hak Dini Kur'ân Dili, hzr. Ahmet Altıntepe- Sadı Yüksel, İstanbul, ty.

YILDIRIM, Kadri, Sistematik Sarf Bilgisi, Form Ofset, Diyarbakır 2004.

YILDIRIM, Suat Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

ZİHNİ EFENDİ, Mehmet, el-Muktadab ve'l- muntahab, Marifet Yayınları, İstanbul 2000.

<http://www.majma.org.jo/majma/index.php/2009-02-10-09-36-00/757mag11-12-1.html>;

<http://www.majma.org.jo/majma/index.php/2009-02-10-09-36-00/579-21-22-2.html>.

## EK-1

### KUR'ÂN-I KERÎM'DE KULLANILAN فِعْلٌ VE فِعْلٌ KALIPLARININ SÛRELERE GÖRE DAĞILIMI VE AYET NUMARALARI

#### 1 - FÂTİHA:

3.

#### 2 - BAKARA:

7-10-20-26-29-30-32-37-38-41-45-49-54-79-81-88-95-96-100-101-104-105-106-107-108-109-110-113-114-115-117-119-120-126-127-128-129-135-143-146-148-158-163-165-168-173-174-176-178-181-183-184-186-188-196-202-207-208-209-211-214-215-217-218-219-220-224-225-226-227-228-231-233-234-235- 237-240-244-245-246-247-248-249-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-271-273-276-282-283-284.

#### 3 - ÂLİ -İMRÂN:

2-4-10-11-15-18-19-20-21-22-23-26-27-29-30-31-34-35-36-38-39-41-45-56-58-62-63-67-68-74-75-77-78-81-86-89-91-92-95-97-98-

99-100-101-103-105-110-119-120-121-122-129-132-144-146-153-  
155-156-157-162-163-165-172-173-174-176-177-179-180-181-182-  
183-188-189-195-197-199.

**4 - NİSÂ:**

1-2-4-6-7-9-10-11-12-13-15-16-17-18-19-21-22-23-24-25-26-27-28-  
29-30-31-32-33-34-35-36-38-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-  
57-58-61-63-64-65-66-67-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-  
81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-  
104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-  
119-121-122-123-124-125-127-128-129-130-131-132-133-134-135-  
136-137-138-139-140-141-142-143-147-148-149-150-152-153-154-  
155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-173.

**5 - MÂİDE:**

1-2-3-4-6-7-8-9-10-12-13-15-17-18-19-3233-34-35-36-38-39-40-41-  
44-48-49-51-54-55-56-60-62-64-65-66-67-68-70-71-72-73-74-75-  
76-77-80-81-86-88-92-94-95-97-98-99-100-101-103-105-106-111-  
117-118-119-120.

**6 - EN'ÂM:**

13-14-15-17-18-19-22-50-51-52-54-55-57-66-68-70-73-78-79-83-  
91-95-96-101-102-103-104-107-112-115-116-117-119-124-125-127-  
128-136-137-139-142-145-152-153-157-161-165.

**7 - A'RÂF:**

3-10-22-24-30-37-38-45-54-56-57-58-59-61-64-67-68-73-85-86-95-  
104-105-109-112-116-123-131-141-142-146-148-153-155-157-158-  
164-165-167-179-183-184-185-187-189-196-200.

**8 - ENFÂL:**

1-4-5-10-13-17-24-25-26-28-29-32-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-  
49-50-51-52-53-60-61-63-64-65-67-68-69-70-71-72-73-74-75.

**9 - TEVBE:**

1-3-5-7-15-16-21-22-25-2 6-27-28-29-30-33-34-35-36-37-38-39-40-  
41-42-44-47-54-59-60-61-63-65-70-72-74-79-84-86-88-89-90-91-

93-94-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-110-111-113-  
114-115-116-117-118-120-121-128-129.

**10 - YÛNUS:**

1-4-9-15-22-24-27-28-29-31-32-46-47-64-65-68-70-79-88-92-93-97-  
99-105-107-108.

**11 - HÛD:**

1-2-3-4-5-9-10-11-12-13-14-15-16-17-19-24-25-26-28-35-40-41-48-  
52-54-55-57-58-59-61-63-66-68-69-72-73-75-77-78-80-81-82-83-  
84-85-86-87-88-89-90-91-93-95-97-100-102-105-106-109-111-112-  
116.

**12 - YÛSUF:**

6-18-19-25-26-27-28-30-31-34-47-48-50-51-53-54-55-65-66-72-76-  
78-80-83-84-88-93-95-96-98-100-108-111.

**13 - RA'D:**

4-5-6-9-13-15-18-31-37-38-41-42-43.

**14 - İBRÂHÎM:**

1-2-3-4-5-6-7-8-9-14-15-16-17-18-19-20-21-22-24-26-34-36-39-44-  
47-51.

**15 - HİCR:**

11-17-25-27-34-39-50-53-67-76-85-86-87-99.

**16 - NAHL:**

4-7-8-9-11-14-28-32-34-36-44-47-54-56-58-60-63-68-70-77-84-89-  
91-97-98-104-106-110-113-114-115-118-119-120-123-125.

**17 - İSRÂ:**

1-2-3-4-5-6-8-9-10-11-14-15-17-23-24-25-27-30-32-34-38-40-42-  
43-44-48-49-50-51-52-53-54-55-57-59-60-62-65-66-67-68-69-  
70-71-72-73-74-75-76-80-81-83-84-85-86-87-88-91-92-93-94-95-  
96-97-98-100-103-104-105-110-111.

**18 - KEHF:**

2-6-8-9-15-17-18-19-22-26-28-49-58-61-63-71-74-79.

**19 - MERYEM:**

3-4-5-6-7-9-10-11-12-13-14-15-17-18-19-20-21-22-24-25-27-28-29-  
30-32-37-41-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-56-57-62-63-  
64-65-73.

**20 - TÂHÂ:**

9-17-29-33-34-35-39-44-47-69-71-72-77-80-81-96-104-111-113-  
117-125-133-134-135.

**21 - ENBİYÂ:**

4-15-25-58-63-76-80-100-102-105-109..

**22 - HACC**

1-2-3-4-5-6-9-10-12-13-17-18-19-21-24-25-27-28-29-31-33-34-38-  
39-40-42-44-45-49-50-51-52-53-55-56-58-59-60-61-62-63-64-65-  
66-71-74-75-78-

**23 - MU'MİNÛN**

13-15-19-21-32-40-44-50-69-77-78-86-96-109-114-116-

**24 - NÛR**

5-10-11-14-15-16-18-19-20-21-22-23-26-27-28-30-31-32-3-35-39-  
41-45-47-48-50-51-52-53-54-56-58-59-60-61-62-63-64-

**25 - FURKÂN:**

1-2-5-6-7-9-11-12-13-14-17-19-20-21-26-27-28-29-31-34-35-37-38-  
41-42-43-44-45-46-48-49-51-52-54-55-56-57-58-59-70-75-

**26 - ŞUARÂ.**

7-9-16-18-27-34-37-49-54-56-58-63-68-77-82-85-89-91-101-104-  
107-115-122-125-135-140-141-143-148-156-159-162-171-175-178-  
189-191-193-201-216-217-220-222-227-

**27 - NEML**

6-9-11-15-21-22-23-24-26-29-30-33-36-39-40-45-46-48-62-78-88-  
90-

**28 - KASAS**

8-15-16-17-19-18-20-22-23-24-26-28-46-47-58-59-75-77-79-84-86-

**29 - ANKEBÛT**

4-6-12-15-18-20-22-23-26-35-38-42-50-52-60-62-

**30 - RÛM**

5-8-18-19-27-30-33-36-38-43-50-54-

**31 - LOKMÂN:**

2-6-7-8-9-10-12-13-15-16-18-19-21-23-24-26-27-28-29-30-31-32-  
33-34-

**32 - SECDE:**

3-4-6-8-9-10.

**33 - AHZÂB:**

1-2-3-4-5-7-8-9-11-12-13-14-16-17-18-19-20-21-22-24-25-26-27-  
28-29-30-31-34-35-36-38-39-40-41-42-43-44-45-47-48-49-50-51-52-  
53-54-55-56-57-58-59-60-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73.

**34 - SEBE:**

1-2-4-5-6-7-8-10-11-12-13-15-16-17-19-20-21-22-23-26-28-34-40-  
41-44-45-46-47-50-53.

**35 - FÂTİR:**

1-2-3-5-6-7-8-9-10-11-12-14-15-16-17-19-21-23-24-26-28-30-31-  
32-33-34-35-36-37-38-40-41-42-43-44-45.

**36 - YÂSİN:**

2-5-11-18-32-38-39-53-58-60-62-76-77-78-79-81.

**37 - SÂFFÂT:**

23-28-38-43-45-51-55-58-60-62-64-67-68-76-84-89-93-97-101-102-  
107-112-115-145-163.

**38 - SÂD:**

9-13-24-26-31-51-57-66-67-70-77.

**39 - ZUMER:**

1-5-7-8-13-20-23-28-30-41-44-47-53-62-65-69.

**40 - MU'MİN:**

2-3-5-7-8-9-11-12-15-17-18-20-22-29-34-38-40-42-44-46-47-55-56-  
58-64-66-76-87.

**41 - FUSSİLET:**



2-4-12-13-17-22-24-25-26-39-40-41-42-43-44-46-47-49-50-51-52-53.

**42 - ŞÛRÂ:**

3-4-5-6-7-8-9-11-12-16-24-26-27-28-29-30-31-32-33-34-40-41-42-44-46-47-48-50-51.

**43 - ZUHRÛF:**

4-6-7-9-15-17-29-31-36-37-38-46-65-67-73-84.

**44 - DUHÂN:**

4-6-11-13-15-17-18-26-42-43-44-46-47-48-49-51-56-57.

**45 - CÂSİYE:**

2-7-8-11-16-17-18-19-37.

**46 - AHKÂF:**

2-7-8-11-16-20-21-24-30-33.

**47 - MUHAMMED:**

1-14-32-33-38.

**48 - FETİH:**

3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-24-25-26-27-28-29.

**49 - HUCURÂT:**

1-2-3-5-6-7-8-12-13-14-15-16-18.

**50 - KAF:**

2-4-5-7-9-10-12-14-15-16-17-18-20-21-22-23-24-26-29-31-32-37-41-44-45.

**51 - ZÂRİYÂT:**

17-24-26-28-29-30-37-41-42-43-50-51-52-58-59.

**52 - TÛR:**

17-18-19-21-27-28-34.

**53 - NECM:**

5-30-34-51-56-59.

**54 - KAMER:**

23-31-53-55.

**55 - RAHMÂN:**

44.

**56 - VÂKİA:**

12-18-27-32-38-42-44-46-54-74-76-77-81-89-90-91-93-94-95-96.

**57 - HADÎD:**

1-2-3-4-6-7-8-9-10-11-12-14-16-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29.

**58 - MUCÂDELE:**

1-2-3-4-5-6-7-8-9-11-12-13-15-16-18-20-21-22.

**59 - HAŞR:**

1-4-6-7-8-10-14-15-16-18-22-23-24.

**60 - MUMTEHİNE:**

1-3-5-6-7-10-12.

**61 - SAFF:**

1-4-5-6-9-10-11-12-13-14.

**62 - CUMA:**

1-4-7-10.

**63 - MUNÂFİKÛN:**

1-2-4-5-7-8-10-11.

**64 - TEGÂBUN:**

1-2-4-5-6-7-8-9-11-12-14-15-17-18.

**65 - TALÂK:**

8-10-11-12.

**66 - TAHRÎM:**

1-2-3-4-5-8-9.

**67 - MULK:**

1-2-4-5-8-9-10-17-18-19-22-23-26-28-30.

**68 - KALEM:**

4-7-11-12-13-20-34-40-44-45.

**69 - HÂKKA:**

4-5-19-24-31-33-35-40-41-42-45-46-51-52.

**70 - MEÂRİC:**

5-6-7-10-13-14-19-20-21-37-38.

**71 - NÛH:**

1-2-23-25.

**72 - CİNN:**

4-8-16-23-25-27.

**73 - MUZZEMMİL:**

2-3-5-7-9-10-11-12-13-14-15-16-19-20.

**74 - MUDESSİR:**

9-10-11-16-17-36-38-39-40.

**75 - KIYÂME:**

14-37.

**76 - İNSÂN (DEHR):**

2-3-4-8-10-12-20-21-24-25-26-27-29-30-31.

**77 - MURSELÂT:**

**20-21-31-43-46-50.**

**78 - NEBE:**

2-25.

**79 - NÂZİÂT:**

15-36-39-46.

**80 - ABESE:**

20.

**81 - TEKVÎR**

12-19-20-21-24-25.

**82 - İNFİTÂR:**

6-13-14.

**83 - MUTAFFİFÎN:**

5-12-16-22-24-25.

**84 - İNŞİKAK:**

7-8-12-15-24.

**85 - BURÛC:**

5-8-9-10-11-12-14-15-18-21.

**86 - TÂRIK:**

Târik sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**87 - A'LÂ:**

A'lâ sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**88 - GÂŞİYE:**

1-6.

**89 - FECR:**

9-17.

**90 - BELED:**

15.

**91 - ŞEMS:**

11-13.

**92 - LEYL**

Leyl sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**93 - DUHÂ:**

6-9.

**94 - İNŞİRÂH (ŞERH):**

İnşirâh sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**95 - TÎN:**

3.

**96 - ALAK**

Alak sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**97 - KADR (KADİR):**

Kadr sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**98 - BEYYİNE:**

1-2-3-4-5-6-7.

**99 - ZILZÂL:**

Zilzâl sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**100 - ÂDİYÂT:**

6-7-8-11.

**101 - KÂRİA:**

Kâria sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**102 - TEKÂSUR:**

7-8.

**103 - ASR:**

Asr sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**104 - HUMEZE:**

Humeze sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**105 - FÎL:**

Fîl sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**106 - KUREYŞ:**

Kureyş sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**107 - MÂÛN:**

2.

**108 - KEVSER:**

Kevser sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**109 - KÂFİRÛN:**

Kâfirûn sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**110 - NASR:**

Nasr sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**111 - TEBBET (MESED):**

Tebbet sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**112 - İHLÂS:**

İhlâs sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**113 - FELAK:**

Felak sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.

**114 - NÂS:**

Nâs sûresinde فَعُول ve فَعِيل kalıpları kullanılmamıştır.